

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Кіріллова Анна Олександрівна,
викладач кафедри спеціальної освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
annaoleksandrivna22@gmail.com

У сучасній освіті та психології все більшої актуальності набуває проблема комплексного супроводу дітей з різними типами порушень розвитку. Розвиток нейропсихології та її інтеграція у практику психолого-педагогічного супроводу відкривають нові можливості для розуміння специфіки когнітивних, емоційних та поведінкових проявів дітей із особливими освітніми потребами. Наукові дослідження засвідчують, що аналіз мозкових механізмів забезпечення вищих психічних функцій дозволяє перейти від опису симптомів до виявлення їхніх структурно-функціональних причин, що підвищує обґрунтованість подальших корекційних рішень.

Нейропсихологічний підхід у роботі з дітьми з порушеннями розвитку спирається на положення про системну організацію психічної діяльності та взаємозв'язок мозкових структур у забезпеченні складних форм поведінки. У центрі уваги перебуває не лише констатація дефіциту, а й визначення структури порушення, співвідношення первинних і вторинних симптомів, а також аналіз компенсаторних можливостей дитини. Такий підхід створює підґрунтя для побудови індивідуальної траєкторії розвитку, зорієнтованої на реальні механізми функціонування психіки, а не лише на зовнішні прояви труднощів.

Ефективність психолого-педагогічного супроводу безпосередньо пов'язана з глибиною первинного аналізу особливостей психічного розвитку. На цьому етапі визначається стан сформованості вищих психічних функцій, характер міжфункціональних зв'язків, рівень довільної регуляції та специфіка нейродинамічних процесів. Саме системний аналіз структури порушення дозволяє прогнозувати можливі напрями розвитку та обґрунтовано добирати корекційні засоби.

У межах нейропсихологічного підходу ключове значення має спеціалізоване діагностичне обстеження, яке поєднує якісний аналіз виконання завдань із виявленням функціональних механізмів їх забезпечення. Це дає змогу встановити причинно-наслідкові зв'язки між особливостями діяльності дитини та станом окремих функціональних систем мозку, що формує наукову основу для подальших психолого-педагогічних рішень.

Нейропсихологічна діагностика являє собою систему дослідження вищих психічних функцій за допомогою спеціально дібраних проб, спрямованих на якісну й кількісну оцінку порушень психічної діяльності.

Вона дозволяє визначити співвідношення збережених і порушених ланок функціональних систем, установити зв'язок між особливостями виконання завдань і можливими морфофункціональними змінами мозкових структур, а також врахувати індивідуальний профіль розвитку дитини [1, с. 3].

Початковим етапом нейропсихологічної діагностики у структурі супроводу є формування запиту, що конкретизує проблемне поле та визначає фокус дослідження. Запит може ініціюватися батьками або фахівцями (педагогом, психологом, логопедом) і передбачає окреслення мети, завдань та очікуваних результатів обстеження, що забезпечує його структурованість і цілеспрямованість [2, с. 133].

Важливим компонентом діагностичного процесу є збір анамнестичних даних та аналіз медичної і психолого-педагогічної інформації про дитину [3]. Анамнез охоплює відомості про перебіг вагітності й пологів, особливості раннього психомоторного та мовленнєвого розвитку, перенесені захворювання, неврологічний статус, умови виховання та навчання. Поєднання цих даних із результатами безпосереднього обстеження дозволяє виявити чинники ризику, уточнити генез порушення та сформулювати цілісне уявлення про індивідуальну ситуацію розвитку.

Ще одним важливим складником нейропсихологічної діагностики у структурі психолого-педагогічного супроводу є метод спостереження – цілеспрямоване й систематичне збирання інформації шляхом відкритого або прихованого сприйняття поведінки дитини в природних або спеціально організованих умовах із обов'язковою фіксацією результатів [4, с. 103].

У процесі нейропсихологічного спостереження фахівець, не втручаючись безпосередньо у діяльність дитини, аналізує характер її поведінки, емоційні реакції, контактність, рівень довільної регуляції, темп діяльності, стомлюваність, а також способи реагування на труднощі та помилки. Принциповим є те, що наукове спостереження ґрунтується на попередньо визначеній меті, програмі та гіпотезі, а також передбачає подальший аналіз і інтерпретацію зафіксованих фактів, що дозволяє перейти від опису зовнішніх проявів до пояснення їхніх психологічних механізмів.

Діагностична цінність спостереження забезпечується за умови, якщо воно планується завчасно, здійснюється цілеспрямовано й систематично та супроводжується об'єктивною фіксацією результатів у вигляді протоколів чи інших форм реєстрації [5, с. 7]. Важливою вимогою є природність умов, чітке визначення об'єкта й суб'єкта спостереження, а також попередньо окреслені критерії оцінки поведінкових і діяльнісних проявів дитини.

Особливу цінність у діагностичному процесі може мати дитяча гра, яка виступає природним середовищем для спостереження. В ігровій діяльності найбільш повно проявляються індивідуальні особливості дитини, її когнітивні та емоційні ресурси, здатність до саморегуляції та

соціальної взаємодії. Через гру фахівець може оцінити сильні сторони особистості та труднощі, що впливають на навчання чи соціалізацію, а також відстежувати динаміку розвитку у повторних ігрових ситуаціях [6, с. 237–238].

Безпосереднє дослідження вищих психічних функцій здійснюється за допомогою системи проб, дібраних з урахуванням віку та індивідуальних особливостей дитини. Аналіз результатів проводиться з урахуванням співвідношення зони актуального та найближчого розвитку, що дозволяє визначити не лише рівень сформованих навичок, а й потенціал подальшого опанування складніших форм діяльності.

На основі отриманих у ході даної діагностики даних фахівці визначають ключові особливості психічного розвитку дитини та обирають оптимальні стратегії побудови її корекційного маршруту. Це передбачає розроблення індивідуальної програми супроводу в освітньому процесі, яка враховує як наявні труднощі, так і компенсаторні ресурси дитини, спрямовані на стимулювання її когнітивного, емоційного та соціального розвитку. Такий підхід дозволяє забезпечити цілісну підтримку, адаптовану до конкретних потреб дитини, та підвищує ефективність навчання й корекційної роботи.

На нашу думку, ефективність корекційної роботи зумовлюється дотриманням низки принципів, що забезпечують цілісність і результативність впливу. Провідним є принцип системності, відповідно до якого порушення розглядаються як складне утворення, пов'язане з дисфункцією взаємодії кількох функціональних систем, а не як ізольований дефіцит окремої функції. Це передбачає комплексний аналіз психічного розвитку дитини з урахуванням взаємозв'язку мовленнєвих, когнітивних, моторних та емоційно-вольових компонентів.

Важливим також є принцип індивідуалізації, що полягає у врахуванні типу й ступеня порушення, вікових та індивідуально-психологічних особливостей дитини, а також рівня сформованості збережених функцій. Корекційний вплив має реалізовуватися поетапно й поступово – від простіших форм діяльності до складніших, із поступовим ускладненням завдань, що забезпечує стабільність сформованих умінь і запобігає перевантаженню. Значущим є й принцип опори на збережені функції, який передбачає використання відносно сформованих компонентів психічної діяльності як компенсаторної основи для розвитку порушених ланок.

Отримані в ході діагностики дані стають основою для координації роботи всіх фахівців, які беруть участь у супроводі дитини. Спільна робота педагогів, психологів, логопедів та нейропсихологів дозволяє створити цілісну картину розвитку дитини, своєчасно виявляти нові потреби та адаптувати корекційні стратегії.

Не менш важливою є робота з родиною дитини. Нейропсихологічна інформація та результати діагностики мають бути доступними батькам та іншим членам сім'ї, що підвищує ефективність домашньої підтримки розвитку дитини. Консультації, рекомендації щодо організації побутових і

навчальних ситуацій, участь батьків у корекційних іграх та вправах створюють умови для цілісного та безперервного розвитку, а також зміцнюють довіру між сім'єю та фахівцями.

Сучасний підхід до психолого-педагогічного супроводу дітей із порушеннями розвитку передбачає постійне вдосконалення професійної компетентності фахівців. Інтеграція нових досліджень нейропсихології, обмін досвідом між практиками та участь у наукових програмах дозволяють впроваджувати більш ефективні методики діагностики та корекції, забезпечуючи високу якість супроводу та умови для реалізації повного потенціалу дитини.

Таким чином, дотримання принципів системності, індивідуалізації та опори на збережені функції, робота з родиною та постійний професійний розвиток фахівців формують ефективний, комплексний та цілісний психолого-педагогічний супровід, що дозволяє максимально розкрити потенціал дитини та забезпечити її всебічний розвиток у навчальному та соціальному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Чабан О., Гуменюк М. Альбом для нейропсихологічного та патопсихологічного обстеження дітей та дорослих. Київ : Видавничий дім «АДЕФ-Україна», 2024. 344 с.
2. Турубарова А. В., Кіріллова А. О. Нейропсихологія (в схемах та таблицях) : навч. посібник. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2025. 374 с
3. Українська асоціація нейропсихології. Корисні файли для спеціалістів. URL: <https://uanp.org.ua/dlya-spetsialistiv/> (дата звернення: 04.04.2025).
4. Філоненко О. С. Спостереження як метод педагогічної діагностики у процесі неперервної педагогічної практики студентів. Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки». 2011. № 1. С. 103–106.
5. Вайдич Н. Педагогічне спостереження. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія. 2021. Вип. 2. С. 5–9.
6. Кіріллова А. О. Дитяча гра як інструмент виявлення ресурсів та труднощів дитини з ООП.